

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.15

О. Й. Вовк

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЛИТОВСЬКИЙ СТАТУТ 1588 РОКУ ЯК ПРАВОВА ПАМ'ЯТКА МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті робиться аналіз пам'ятки права міського самоврядування – Статуту Великого князівства Литовського 1588 року, що був чинним законодавчим збірником в Україні з кінця XVI до середини XIX століть. Визначається його правовий вплив на розвиток міського права в українських містах зазначеного історичного періоду.

Ключові слова: пам'ятка права, статут, самоврядування, українські міста, правовідносини, міщани, магістрат.

Постановка проблеми. Для підняття рівня благополуччя народу в низці держав пострадянського простору, включаючи Україну, протягом останнього часу поряд з іншими важливими суспільними й економічними перетвореннями проводяться системні реформи з упорядкування місцевого самоврядування, законодавчим забезпеченням яких передусім є нормативно-правові акти державного (національного) характеру, які доцільно розробляти на основі власного історико-правового досвіду в цій соціально-політичній сфері, що накопичувався протягом століть починаючи з Ренесансного періоду, коли починають ухвалюються кодифіковані збірники права, одним із котрих був друкований Статут Великого князівства Литовського (Литовський статут) 1588 р., який, безумовно, вважається одним із найдосконаліших законодавчих зводів Пізнього Середньовіччя в Європі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна актуальність вибраної теми обґрунтовується тим, що хоча останнім часом окремі питання, пов'язані зі Статутом Великого князівства Литовського 1588 р., який вміщував у собі поза все норми державного (конституційного) права, розглядали такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Ю. Бардах, Ю.Н. Безпалій, Т.І. Боднарук, І.Й. Бойко, І. Валіконіте, Л.Л. Голубева, Т.Д. Гошко, А.О. Губик, Е. Гудавічус, П.Ф. Гураль, Г.В. Дзербіна, А.І. Дзярнович, Т.І. Довнар, Я.Я. Казанцев, Я.С. Калакура, Н.В. Камінська,

С.В. Ківалов, С. Лазутка, С.А. Макачук, П.П. Музиченко, Т.Е. Мясков, А.В. Паньков, Т.А. Сапега, А.А. Суша, І.А. Сороковик, І.Я. Терлюк, І.Б. Усенко, Л.В. Хомко, А.І. Шабуневич, І.П. Шамякін, Г.К. Швидко, В.А. Шишанов, Я.А. Юхо та інші. Однак в історико-правовому аспекті характеристика Литовського статуту 1588 року як правової пам'ятки під час дослідження міського права та самоврядування українських міст кінця XVI – середини XIX ст. спеціально не проводилися.

Метою статті є історико-правове охарактеризування Литовського статуту 1588 р. як історичної правової пам'ятки міського самоврядування України та визначення його впливу на розвиток муніципально-правових відносин в українських містах.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи з теоретико-правового погляду весь комплекс соціальних, політичних, економічних та інших передумов проведення чергового третього етапу систематизації права XVI ст. у Великому князівстві Литовському (далі – ВКЛ), ми схиляємося до того, що ця кодифікація (1569–1588 рр.) спрямована передусім на вирішення юридично-технічних завдань [1, с. 214]. Дійсно, в процесі становлення правової системи новоутвореного державного об'єднання Речі Посполитої постала логічна необхідність у створенні узгодженого зі законодавством Польщі (Корони) нового законодавчого збірника для її

другої федеративної частини – Литви (Великого князівства Литовського). Рішення про утворення комісії для підготовки проекту погодженого збірника законодавчих актів для Литви прийнято можновладцями ще на Люблінському сеймі в червні-липні 1569 р. Ми погоджуємося з тим, що в основу систематизації норм права для нового статуту покладені домінанти, характерні для перехідного періоду від середньовіччя до нового часу та зародження буржуазних відносин, а саме: обмеження влади государя й поділ правомочностей між сеймом, великим князем і судом; проголошення, всупереч церковному космополітизму, охорони державного суверенітету; єдність права для всієї держави й усіх повноправних людей залежно від соціальних груп населення; пріоритет писаного права [2, с. 29]. Члени статутної комісії на чолі з канцлером ВКЛ А.Б. Воловічем і підканцлером І.П. Сапегою під час кодифікаційних робіт використали такі правові джерела: норми звичаєвого права, привілейні грамоти великих князів литовських, земські статuti, попередні офіційні збірники законодавства (литовські судебники та устави, польські статuti тощо), окремі норми церковного канонічного й римського (візантійського) права та приватні систематизовані зводи магдебурзького права. Але все ж таки основою створення проекту, безумовно, став Литовський статут 1566 р., який продовжував діяти в тому числі в українських воєводствах і містах згідно з постановами Люблінського сейму 1 липня 1569 р., де було записано: «Новий король повинен під час своєї коронації підтвердити присягою і негайно конфірмувати однією грамотою й в однакових виразах на вічні часи права, привілеї та вольності всіх з'єднаних так підданих обох народів і держав» (переклад – *авт.*) [3, с. 153]. Статутна комісія наприкінці 1584 р. завершила підготовку проекту нового збірника й передала його на розгляд та ухвалення до Вального Сейму, проте протягом чотирьох років сейм так і не спромігся прийняти його. Тому король Речі Посполитої Сигізмунд III Ваза пішов на компроміс і затвердив новий Статут ВКЛ власним нормативним актом – привілейним листом від 28 січня 1588 р., зазначивши в ньому: «Яко жъ для лепшого певности и стверженья того Статуту сесь наш привилей, на сойме коронацьи нашои рукою нашою подъписавъши и печать нашу Великого Князьства Литовьского дали есмо» [4, с. 8]. Цей лист набрав законної сили з 6 січня 1589 р. (на «свято трьох королів»). Хоча за

дією в просторі положення Литовського статуту 1588 р. повинні були формально застосовуватись у межах території Великого князівства Литовського, за твердженням багатьох учених, вони поширювались і на воєводства, що ввійшли до складу Корони на основі Люблінської унії 1569 р., а саме Волинь, Брацлавщину та Київщину [5, с. 101]. А в Польщі, до складу якої входило Руське воєводство з центром у Львові, де не було писаного одностайного права, Литовський статут 1588 р. також мав силу як допоміжний кодекс [5, с. 102]. До речі, ще на Бидгощському сеймі в 1520 р. була обрана кодифікаційна комісія, яка підготувала проект кодифікації судовиробництва, названий «Formula processus» (1523 р.), який прийняли спочатку в Малій Польщі, а потім з часом усією Короною. Це був єдиний кодифікований розділ судового права в Польщі того часу [6, с. 180]. Тобто в західноукраїнських містах Речі Посполитої разом зі збірниками магдебурзького права застосовували в окремих випадках під час змішаного судочинства норми «Formula processus» («Формула процесу»), а не Литовські статuti. Більшість науковців заявляють, і ми це повторюємо, що після Люблінської унії 1569 р. на українських землях чинним деякий час залишався Литовський статут 1566 р. Судова практика опиралася на нього навіть після прийняття Литовського статуту 1588 р., але з часом норми нового статуту витісняють положення попереднього й відбувається це стихійно, без будь-яких указівок на те польського уряду. Норми Литовського статуту 1588 р. продовжували застосовуватися в тій частині України, яка в XVII ст. була приєднана до Московської держави, а також і на тих українських землях, які залишатись у складі Польщі (Речі Посполитої) [7, с. 14]. Також варто зазначити, що як у західних, так і в східних українських містах Речі Посполитої, за переконанням багатьох учених (О. Кістяківський, Р. Лашенко, Ю. Бардах та інші), найбільш авторитетним збірником магдебурзького права був Порядок судових справ міських права магдебурзького Варфоломея Гроїцького 1560 р. видання, який найчастіше використовувався міськими судами та не протирічив судово-процесуальним положенням Литовського статуту 1588 р.

Те, що Литовський статут 1588 р. варто розглядати як правову пам'ятку з історії міського самоврядування України, впливає із самого його змісту. Так, із тексту 1 арт. I розділу Литовського статуту 1588 р. випливає, що дія збірника

за колом осіб здійснюється на міські громади, при цьому без указівки на правове становище міста в державі та суспільстві [4, с. 65]. Ми вважаємо, що на момент прийняття Люблінської унії 1569 р. й утворення Речі Посполитої українські міста як у Польському королівстві, так і у ВКЛ можна за спрощеною схемою поділити за своїм правовим статусом на декілька категорій: державні, приватновласницькі та привілейовані магдебурзьким правом. Із різноманітних історичних джерел видно, що в більшості цих містах більшою чи меншою мірою діяли органи самоврядування на основах звичаєвого, земського та міського права. Тобто в одних українських містах було повноцінне міське самоврядування магістратської (магдебурзької) форми, а в інших – спрощене самоврядування у формі вейтівства. Винятком були тільки новоутворені міста-фортеці, де міські громади перебували тільки в процесі формування. У привілейних містах із так званим повним або неповним магдебурзьким правом Литовський статут 1588 р. діяв для вирішення конкретних питань, передбачених його артикулами, а в непривілейних містах збірник застосовувався повною мірою, вирішуючи водночас різноманітні проблеми, які виникали в тому числі у взаємовідносинах між мешканцями та міською й земською владою, що й підтверджує автор такими судженнями.

Характеризуючи загальний зміст зводу, автор роботи приєднується до переконань науковців, що укладачі Статуту ВКЛ 1588 р. перевершили свій час. По-перше, в статуті систематизували й об'єднали загальне право і право церковне, досягнення римського приватного права і права середньовіччя; по-друге, на новий системоутворювальний рівень піднято принцип справедливості, який стає догмою правової системи ВКЛ; по-третє, наявність судового розсуду, який будується на принципі справедливості, стверджує правову систему на новій основі, гуманістичній ідеї справедливості, характерній більш пізній епосі Відродження [8, с. 117]. В артикулах багатьох розділів збірника зафіксована вимога в незаперечливому дотриманні справедливості, що означає негайне задоволення сторони, яка зазнала матеріальних і моральних збитків [8, с. 116]. Литовський статут 1588 р. затвердив також принципи права, які сьогодні мають назву загально визнаних: верховенство закону, гуманізм, юридична рівність (але в межах стану), демократизм («посполитому доброму»), відповідальність за провину, недоторканність

особи та її приватного життя. Юриспруденція Ренесансу відкрила сучасні фундаментальні основи права. У XVI ст. ці принципи мали не тільки декларативний характер, а й деякі гарантії реалізації переважно для знаті [9, с. 111]. Ідеї гуманізму відбилися на нормах кримінального та цивільного права. Так, насамперед гарантувалися майнові й особисті права міщан. Кожна вільна людина за бажання могла виїхати за кордон, коли це робилося не на шкоду державі [10, с. 634]. Ю. Бардах визначає, що такого значного та прогресивного закону, як Литовський статут 1588 р., не мала не тільки Польща, а й інші європейські держави [11, с. 59]. Ці принципові положення Литовського статуту передусім стосувалися міщанського стану, так як саме він як ніхто інший бажав не безмежних шляхетських вольностей у державному управлінні, а реального демократичного керівництва в центрі й на місцях. Не треба також забувати, що майже в усіх середньовічних європейських державах спочатку юридично оформлюється як окремий стан не маєткове шляхетство, а саме міське міщанство, отримуючи від правителів офіційні документи, які закріплювали їхні виключні привілеї та вигідно відокремлювали від інших верст населення.

Потрібно зазначити, що в Литовському статуті 1588 р. конкретно не закріплена система місцевого самоврядування в містах. Структура й функції міської влади регулювалися спеціальними грамотами. Єдиного закону про органи управління та суду у ВКЛ довгий час не було, і тільки в кінці XVIII ст. зроблена спроба ввести однакові права для всіх міщан і впорядкування судоустрою [2, с. 32]. Таким законодавчим актом став Закон про міста («Prawo o miastach») 18 квітня 1791 р. [12], а до цього норми, що стосувалися міського права в усіх категоріях міст, були розпорошені по різних нормативних актах, включаючи Литовський статут 1588 р. Ми приєднуємося до тих міркувань, що зміст середньовічного європейського міського права становили норми, які регулювали відносини між мешканцями міста, упорядковували організацію міського життя, що здійснювалося за принципом самоврядування, визначали права й обов'язки громадян [13, с. 42]. Загалом під міським самоврядуванням українських міст періоду Середньовіччя варто вважати закріплене правовими звичаями та упорядковане нормативними актами право й змога міських громад самостійно розв'язувати велике коло питань, що входять

до їхніх визначених повноважень, за допомогою своїх представницьких самоврядних органів (народних зборів, магістратів, ратуш, вїтїв, лавників тощо). У Литовському статуті 1588 р. на наш погляд, є окремі норми, які належать до різних положень міського права та самоврядування того часу.

Загалом Литовський статут 1588 р. за своєю структурою був подібним до попереднього Литовського статуту 1566 р., такі самі 14 розділів з аналогічними назвами, а от кількість артикулів збільшена майже на 100 й досягла 488. Перші чотири розділи стосувалися переважно державного права та судовиробництва, наступні шість можна зарахувати до цивільного, сімейно-шлюбного, спадкового й опікунського права, останні чотири переважно вміщували норми кримінального матеріального та процесуального права (за сучасним галузевим поділом). У Литовському статуті 1588 р., як і в попередніх литовсько-руських статутних зводах XVI ст., більшість положень цивільно-правового, кримінального, процесуального змісту стосувалася представників усіх верств населення, включаючи міщан, причому без конкретної вказівки на станову належність в артикулах, але були й такі (близько 20 артикулів), які безпосередньо торкалися правових інтересів міських мешканців. Виклад окремих артикулів став складнішим зі застосуванням більшої кількості юридичних термінів. Проте ця правова термінологія була зрозуміла для більшості шляхти й міщан, що сприяло формуванню в них більшої поваги до держави та закону. Усі норми, які належали до міського права, були збережені, але деякі значно доповнені.

Своїми дозвільними положеннями Литовський статут 1588 р. підтримував право підданих на здобуття міського громадянства, сприяв подальшому кількісному збільшенню населення міст за рахунок новоприбулих людей, серед яких також були досить безправні особи (без певних занять, бродяги, бігли панські люди, потерпілі від голодоморів тощо), які мали підстави увійти до міських громад. Так, у 38 арт. III розділу «Про слуг і людей шляхетських і челядь домову, яка до міст іде» встановлювалося, що бігли селяни і слуги шляхетські отримували міський імунітет (не видаватися попереднім господарям), якщо вони прожили в місті протягом 10 років після сплати викупу: «... крім слуг і людей отчизних шляхетських, які б, прийшовши до міст наших і осілість маючи, і проживуть десять років, таких

слуг з міст наших вїти і врядникі нашї видавати не повинні. Але мають відкупитися згідно зі станом своїм, за оцінкою цього Статуту, за кожену голову, скільки їх буде. Так теж і старости, державці й інші врядникі нашї, де права магдебурзького немає, на врядах наших тих же порядком тих же порядком проти таких втікачів чинити мають» [14, с. 107]. Як видно з тексту цього артикулу, надання міщанського статусу втікачам стосується міст як із магдебурзьким правом, так і без нього. У 20 арт. XII розділу «Хто б у голод челядь свою вигнав» зазначалася ще одна підстава отримання волі невільнику або челяднику, який під час голоду був вигнаний з маєтку паном: «Однак у тому випадку, якщо ту челядь змусять піти, тоді вони сповістити мають вряду гродському того повіту, або врядникам міським, бурмістрам або міщанам, що їх вигнали, а пан про ту челядь, якщо не зробить оголошення і не запише у вряді про їхню втечу, то вже та челядь вільна має бути на вічні часи» [14, с. 319]. Це означало, що ця людина могла стати вільною та отримати шанс на міщанство тільки після оголошення про себе в міських самоврядних органах. Саме в 24 арт. XII розділу «Про лєзних (від авт. бродяг) людей і про тих, які, будучи без служби і неосілими, до міст наших господарських, князівських і панських приходять» указувався порядок реєстрації новоприбулих до міст осіб, які наймалися на роботу до міщан: «А також так вже на всі часи потомні мати хочемо, аби кожний господар дому наймита, роботягу і наймичку свою у містах наших господарських, перед цехом, де є право магдебурзьке, а де права магдебурзького немає, в містечках наших князівських, панських і землянських, вряду тому, під яким той господар мешкає, про них самих і про життя їхнє відомості чинити і до реєстру врядового вписати повинні будуть» [14, с. 321]. Тобто в містах із магдебурзьким правом самоврядування наймити та наймички повинні були бути записані їхнім господарем до цехових книг, а в містах без магдебурзького права – до урядового реєстру. Ці дії поза все сприяли також боротьбі з бродяжництвом у містах і покращували громадський лад.

Державна влада також була зацікавлена в тому, щоб у містах із магдебурзьким правом самоврядування осідали й шляхтичі, даючи їм при цьому особливі привілеї. Так, у 49 арт. III розділу Литовського статуту 1588 р. «Про дома шляхетські у місті Віленському і в інших містах наших господарських» указано: «Уставуємо,

аби в таких домах, які пани-рада наші і інші стани народу шляхетського у місті нашому столичному Віленському і в інших містах наших, не під присудом міським, але під правом і вольністю шляхетською держать, ніхто свавільно, без дозволу їх самих, на постій не становився» [14, с. 111]. З одного боку, за цією постановою, шляхетські маєтки не підпадали під міську юрисдикцію, з іншого – вони звільнялися від воєнного та посольського постою, а на за порушення цих правил на міський уряд накладалися санкції. Про правове становище шляхти в містах ідеться також у 25 арт. III розділу «Про шляхту, яка б у місті осілість прийняла», а саме: «Теж уставуємо, що якби шляхтич, втративши маєток і стан свій шляхетський або з бідності своєї, шукаючи собі прожитку, пішов би до міста і мешкав там, торг міським ведучи або і шинок у домі маючи і ліктем міряючи або ремесло роблячи на верстаті, такий вже вольностями шляхетськими користуватися не повинен» [14, с. 96]. Із цього артикулу видно, що шляхтич утрачає станові привілеї, якщо, оселившись у місті, починає займатися професійною підприємницькою діяльністю. Але далі по тексті йдеться, що привілеї йому й синам повертаються в разі добровільної відмови від ремесла та торгівлі й виїзду з міста. Усе це говорить ще й про те, що Литовський статут 1588 р. не надавав подвійних привілеїв ні міщанам, ні шляхті. З указаних у даному абзаці постанов видно, що нормами статуту регулювалися саме муніципально-правові відносини, які мали імперативний (владний, наказовий) характер. Але норми міського права, вміщені в Литовському статуту 1588 р., регулювали також відносини, що виходили з рівності сторін, зокрема цивільно-правові, сімейно-шлюбні та інші суспільні відносини, які також були частиною муніципально-правових відносин.

З окремих постанов видно, що Литовський статут 1588 р. сприяв розвитку торгівлі в містах. Так, положення 9 арт. XIV розділу «Для спокою посполитого перепона від злодійства» визначали місце й правила торгівлі в містах, містечках і торгах, а головне зобов'язували, щоб важливі цивільно-правові угоди фіксувалися в міських самоврядних органах: «... хто продасть або проміняє, якщо те на торгу сталося, відразу ж до вряду, замку або двору нашого або до вряду нашого міського, особливо, де є право магдебурзьке [йти має]... А хто купив, випис собі взяти має» [14, с. 335]. Контролювалася торгівля записами в магістратських книгах з метою

запобігання порушенням у процесі укладання торгових угод. У містах торгівля повинна була проходити належно, без усяких зловживань з боку міщан. Саме про це йдеться в 37 арт. III розділу «Про міщан, що не повинні на торгу селян грабувати»: «Теж уставуємо, що міщани піддані наші, як міст привілейованих, так і местечок менших наших, також князівських, панських і шляхетських за борги свої які-небудь і за жодні інші речі не мають селян наших, ані теж духовних і світських, ані чиїх інших, на торгу з них вимагати і грабувати, ані тим собі на них справедливість доводити» [14, с. 106]. Тут іде мова, на нашу думку, не стільки про грабунки, скільки про встановлення незаконних податків із селян за торгівлю в містах. Дуже вагоме значення для розвитку міської торгівлі та ремесла мало встановлення єдиних для всієї держави еталонів виміру, про що й зазначено в 36 арт. III розділу «Про міри і лікті, аби були рівні, і ціна напоям і продуктам стравним була встановлена через вряду гродський», а саме: «Уставуємо, аби в місті нашому столичному Віденському і в кожному місті нашому панства нашого, Великого князівства Литовського, як у привілейованих містах, так і у менших містечках, також у містах князівських, панських, духовних і світських, і в домах гостинних, на дорогах, на торгах і без торгів збіжжя всяке продавалося мірою однаково рівною» [14, с. 105]. Причому за еталон беруться виміри, зафіксовані в м. Вільно. Єдині міри ваги, довжини, ємкості встановлювалися цим же артикулом і для ремісників: «... таким же порядком на купців, на ремісників, почому що. як на лікті, так і на вагу коріння і інші всякі потреби продавати. А теж за працю свою згідно з матеріалом, часом і вартістю заробіток слушний мати могли» [14, с. 106]. За порушення правил торгівлі та ремесла передбачалися покарання, які виносилися державними гродськими (кримінальними) судами.

Одним із головних призначень Литовського статуту 1588 р. було забезпечення охорони державного ладу, прав і свобод людей усіх станів, включаючи міщан, їхньої власності, громадського порядку й безпеки від злочинних посягань. І. Малиновський поділяє злочини, які передбачені в Литовському статуті 1588 р., на такі види: злочини проти віри, моралі, сімейного права, політичні злочини, військові злочини, злочини проти судової влади, поліцейські правопорушення, злочини проти честі, злочини проти життя, здоров'я, свободи особи, злочи-

ни проти особи та його майна – наїзд, розбій, грабїж, крадіжка, привласнення чужого майна, незаконне користування або пошкодження чужого майна, посягання на чужу нерухомість, порушення постанов, що регулюють відносини між паном і слугами [15, с. 54]. Ми із цим поділом погоджуємося. Автор також підтримує те судження, що злочин за Литовським статутом 1588 р. – це насамперед порушення державного права й публічного ладу, який здебільшого переслідується урядом або за дорученням влади сторонніми особами («actio popularis»). А головною метою покарань було відновлення порушеного правопорядку та запобігання новим порушенням [16, с. 33]. Ми вважаємо, що об'єктом злочину насамперед були окремі особи та групи осіб. До суб'єктів злочину на українських землях у XV–XVI ст. зараховували вільних і залежних людей, і мешканців цієї місцевості, і винних у вчиненні злочину чужинців [17, с. 95]. У Литовському статуті 1588 р. є низка артикулів, у яких суб'єктами злочинів або потерпілими були міські мешканці, а саме: 32 арт. XI розділу «Про такий розбірний напад, який стався від підданих наших або чііхось слуг, бояр і (їхніх) підданих» [14, с. 288]; 49 арт. XI розділу «Про міщанина і про іншу людину простого стану, яка б шляхтича» [14, с. 298]; 6 арт. XII розділу «Про головщизни і нав'язки міщанські, міст привілейних і менших» [14, с. 298] тощо. Особливий інтерес для роботи становить саме 6 артикул XII розділу, де вказані конкретні компенсації родичам убитого (головщизни) та відшкодування збитків (нав'язки) магістратським особам у містах із магдебурзьким самоврядуванням і міським службовцям, де магдебурзького права не було, а саме: «У містах привілейованих наших господарських і князівських, панських, у яких судять правом магдебурзьким і не мають привілеїв на нав'язку шляхетську, війту, бурмістру, лавнику, писарю – головщизни по п'ятдесят кіп грошей, нав'язки війту, бурмістру, лавнику, писарю – десять кіп грошей... А у містечках менших, де права магдебурзького немає, війту, лавнику головщизни – тридцять кіп грошей, а нав'язки – п'ять кіп грошей...». Тобто компенсація за збитки, наприклад, війту в місті з магдебурзьким правом – 10 кіп грошей (200 грошей), а в містах без магдебурзького права в два рази менша – 5 кіп. Це говорить про те, що правовий статус міст із магдебурзьким правом самоврядування був на ранг вищий, ніж інших міст. Позитивним у цьому артикулі було й те, що за заподіяння шкоди дру-

жинам міських посадовців компенсація призначалася в подвійному розмірі («совито»), тому що за звичаєм уважалось: «кривда дружині – це кривда і її чоловікові». Недоліком залишалось те, що в Литовському статуті 1588 р. норми матеріального кримінального права не завжди були відділені від процесуальних.

Важливе місце в Литовському статуті 1588 р. посідали артикули, в яких визначалась організація суду та судове провадження, завданням якого було неупереджене розслідування й судовий розгляд справ. Норми про судоустрій і судочинство зустрічаються в усьому тексті Литовського статуту 1588 р., але найбільше їх зосереджено в IV розділі «Про суддів і про суди», деякі з яких спеціально стосуються відправлення правосуддя в містах усіх категорій. Із таких положень нас цікавлять ті, сторонами процесу в яких були саме міщани. Наприклад, у 28 арт. IV розділу «Про кривди гостям приїжджим чужоземцям» визначається підсудність для міщан за злочини проти чужоземців: «... а міщан, проста людина, – без років, не відволікаючись нічим, повинен судитися за наказом перед нами, перед воеводами і врядниками нашими, замковими і двірними, а міщани, що мешкають під магдебурзьким правом, – перед місцевим врядом» [14, с. 137], тобто кримінальні справи міщан за злочин проти чужоземця простих міст розглядалися державними судами, а міщан у містах із магдебурзьким правом – у магістратських лавних судах. А в 69 арт. IV розділу «Про міщан права магдебурзького» встановлюється порядок розгляду справ, де потерпілими були міщани, а саме: «Так уставуємо, якби кому з міщан наших права магдебурзького яка кривда діялася від князів, панів і зем'ян і підданих їхніх, а вони б самі добровільно судитися не хотіли або правосуддя підданим своїм не вчинили, тоді такого кожного міщанин має до суду земського повітового викликати і далі діяти проти нього відповідно до вчинку, закону і Статуту земського» [14, с. 173]. Це означає, що міщанин зі скаргою на шляхтича повинен звертатися не в лавний суд, а в державний земський суд того повіту, звідкіля його кривдник, і справа в такому випадку розглядається за нормами Литовського статуту 1588 р. Хоча, за Литовським статутом 1588 р., судочинство мало чітко виражений становий характер, але в українських містах і повітах Волині, Київщини, Брацлавщини та пізніше Чернігівщини воно було досить ефективним порівняно з деякими державами тогочасної Європи з їхніми інквізиційними судовими процесами.

Статут ВКЛ 1588 р. як із оригінальним текстом, так і з перекладами польською та російською мовами діяв в Україні до 40-х рр. XIX ст. Тільки 25 червня 1840 р. указом Сенату скасовано дію Литовського статуту 1588 р. на території Київської, Волинської та Подільської губерній. На Лівобережній Україні 15 квітня 1842 р. імператорським указом затверджені «15 поглядів Державної Ради про різні права і установи Малоросії», які фактично й тут ліквідували дію Статуту ВКЛ 1588 р. [7, с. 15], хоча посилання на нього продовжувало практикуватися в наукових коментарях окремих положень Зводу законів Російської імперії.

Висновки і пропозиції. Литовський статут 1588 р. як правова пам'ятка українського права важливий тим, що чинні статутні норми були одним із засобів правового регулювання суспільних відносин у сфері міського самоврядування в українських містах протягом кінця XVI – першої половини XIX ст. з метою його впорядкування, охорони та подальшого розвитку. Своїми положеннями Статут Великого князівства Литовського 1588 р. сприяв піднесенню міської торгівлі й ремесла та забезпечував громадський порядок і судочинство в містах України. Незважаючи на те що дослідження Статуту Великого князівства Литовського 1588 р. як збірника нормативних актів майже з усіх галузей права загалом і з міського зокрема не припиняються, ми вважаємо, їх варто продовжувати саме в напрямі якісного аналізу особливостей його застосування земськими, гродськими та міськими судовими органами, сторонами в судовому процесі яких були міщани разом із представники інших станів.

Список використаної літератури:

1. Кабрияк Р. Кодифікація / пер. с фр. Л.В. Головки. Москва: Статут, 2007. 476 с.
2. Статут Вялікага княства Літоўскага 1588: Тэксты. Даведнік. Коментарыі / Беларуская Савецкая Энцыклапедыя; рэдкалегія І.П. Шамякін (гал. рэд.) і інш. Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1989. 573 с.
3. Белоруссия в эпоху феодализма: сборник документов и материалов: в 3 т. Минск: Издательство Академии наук БССР, 1959. Т. I: С древнейших времён до середины XVII века / редакционная коллегия: А.И. Азаров, А.М. Карпачев, Е.И. Корнейчик. 518 с.
4. Лаппо И.И. Литовский Статутъ 1588 года. Каунас: Акс. «SPINDULIO» В-vek spaustuve, 1938. Томъ II: Текстъ. 516 с.
5. Чубатий М. Огляд історії українського права. Чубатий М. Історія держави та державного права. Мюнхен; Київ: Укр. вільний ун-т, 1994. 224 с.
6. Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. История государства и права Польши. Москва: Юридическая литература, 1980. 559 с.
7. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Одеса: Юридична література, 2004. Т. III: Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. Кн. I / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. 672 с.
8. Безпальй Ю.Н. Эволюция справедливости в Статуте Великого княжества Литовского 1588 г. Матэрыялы IX Міжнародных кнігазнаўчых чытаньняў «Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі (Мінск, 18–19 красавіка 2013 г.) / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; складальнікі: Т.А. Сапега, А.А. Суша. Мінск, 2013. 261 с.
9. Дзёрбіна Г.В. Ренесанс і прававая культура: да пытаньня паспяховай кадыфікацыі права Вялікага Княства Літоўскага. Матэрыялы IX Міжнародных кнігазнаўчых чытаньняў «Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі (Мінск, 18–19 красавіка 2013 г.) / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; складальнікі: Т.А. Сапега, А.А. Суша. Мінск, 2013. 261 с.
10. Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя: у 2 т. 2-е выд. Мінск: БелЭн, 2007. Т. 2: Кадэцкі корпус – Яцкевіч / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; маст. З.Э. Герасімовіч. 792 с.
11. Bardach J. Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII ww. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1970. 404 s.
12. Prawo o miastach (1791). URL: [http://pl.wikisource.org/wiki/Prawo_o_miastach\(1791\)](http://pl.wikisource.org/wiki/Prawo_o_miastach(1791)).
13. Попко В.В. Порівняльне муніципальне право: навчальний посібник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2016. 351 с.
14. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Одеса: Юридична література, 2004. Т. III: Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. 568 с.
15. Малиновський І. Учення о преступлении по Литовскому статуту. Киевъ: Типографія Імператорскаго Університета св. Владимира, 1894. 172 с.
16. Падох Я. Нарис історії українського карного права. Мюнхен: Молоде життя, 1951. 131 с.
17. Бойко І.Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 408 с.

Вовк А. И. Литовский статут 1588 года как правовой памятник городского самоуправления Украины

В статье делается анализ памятника права городского самоуправления – Статута Великого княжества Литовского 1588 года, который был действующим законодательным сборником в Украине с конца XVI до середины XIX веков. Определяется его правовое воздействие на развитие городского права в украинских городах указанного исторического периода.

Ключевые слова: *памятник права, устав, самоуправление, украинские города, правоотношения, мещане, магистрат.*

Vovk O. Y. The Lithuanian Statute of 1588 as a legal memorial of the city self-government of Ukraine

The article analyzes the memorial of the right of city self-government – the Statute of the Grand Duchy of Lithuania in 1588, which was the current legislative collection in Ukraine from the end of the XVI to the middle of the XIX centuries. Its legal influence on the development of city law in Ukrainian cities of the specified historical period is determined.

Key words: *memorial of right, statute, self-government, Ukrainian cities, legal relations, bourgeois, magistrate.*